

Hoogtepunten uit Job

In mijn twee vorige artikelen over Job 38-41 ben ik ingegaan op de betekenis van Job 38 (Gods eerste antwoord) en de dieren in Job 39-41. In dit (slot)artikel over het bijbelboek Job wil ik ingaan op een aantal andere hoofdpunten uit het boek Job, waaronder de betekenis van Job 1-2, Job 42, de nadruk op ontzag in de dienst aan God, de persoon van satan en de mening van de vrienden. Ik sluit af met enkele gedachten over de verbinding tussen Job en Jezus.

J. Roosenbrand ■

Mijn recht

In Gods tweede antwoord vraagt God Job: 'Wil jij mijn recht soms krachteloos maken?' (40:8). Het woord 'recht' heeft in het boek *Job* onder andere te maken met opvattingen van Job en zijn vrienden over wat rechtvaardig is. Bildad en Elihu kunnen zich niet voorstellen dat God het recht zou verdraaien (Job 8:3; 34:12). Job claimt het recht aan zijn kant te hebben (13:18; 27:2), en vindt dat hem geen recht wordt gedaan (19:7). Het recht van iemand (iemand's zaak, 23:4), kan onderwerp zijn van een rechts-geding (9:19,32); recht verschaffen is zorgen voor een goede uitkomst (36:6); iemand's recht kan zijn sieraad of mantel zijn (29:14). Volgens Elihu weten oude mensen niet wat recht is. Alleen de *roeach* (geest) in de mens en de adem van de Ontzagwekkende geven inzicht (32:8-9).

In 40:8 spreekt God van 'mijn recht'. Vanuit Gods perspectief bestaat er geen ander recht waarop Hij zijn handelen moet afstemmen en waarvoor Hij zich moet verantwoorden dan zijn eigen recht. In zijn antwoord aan Job maakt God duidelijk dat elk recht 'zijn recht' is. Het spreken van Elihu over recht lijkt hierop te anticiperen. Dit blijkt niet alleen uit 32:8-9, ook in Job 37:23 stelt Elihu dat de Ontzagwekkende groot is in kracht en recht.

Hemels beraad

De betekenis van de eerste twee hoofdstukken voor het geheel van het boek *Job* kan moeilijk worden overschat. De dialogen zijn ingebed in het verhaal van proloog en epiloog. Het verhaal

van de confrontatie tussen God en satan vormt zo als het ware de achtergrond waartegen de dialogen (de godsreden inbegrepen) moeten worden uitgelegd.

In de proloog van het boek *Job* speelt het motief van het hemels beraad (Job 1:6; 2:1) een grote rol. Het motief is van belang voor de ontwikkeling in en de uitleg van het bijbelboek *Job* als geheel. De voorstelling van een hemelse raad, waarin goden gezamenlijk beslissen, was gemeengoed in het oude Nabije Oosten. De Israëlieten kenden een dergelijke voorstelling, zoals blijkt uit Psalm 82:1, 1 Koningen 22:2-28 en Job 1-2. De idee dat verschillende (goddelijke) machten invloed uitoefenen op de werkelijkheid vormt een belangrijke kern van de polytheïstische religies uit de Israël omringende culturen. Maar, anders dan in de voorstelling van de Israël omringende volken bestaat de raad van Jahwe slechts uit leden die hem ondergeschikt zijn.

Ontzag

In Job 1:2 en 2:6 maken de 'zonen van God' hun opwachting bij Jahwe, onder wie ook (de) satan. Uit de proloog wordt duidelijk dat er een confrontatie is tussen Jahwe en satan, met (het ontzag van) Job als inzet. De beschuldiging van satan is immers gericht aan Jahwe, en niet aan Job.¹⁶ Satan stelt zich samen met de (andere) zonen van God op voor Jahwe. Jahwe initieert de discussie (Job 1:7). Satan antwoordt, waarna Jahwe vraagt of satan ook op zijn dienaar Job heeft gelet. Job heeft namelijk ontzag voor God en mijdt het kwaad (1:1; 1:8; 2:3). Ontzag voor

God wordt gekenmerkt door eerbied en vrees in de persoonlijke ontmoeting met of de gehoorzaamheid aan God.¹⁷ De oprechte dienst aan God wordt in Job 1 omschreven door integriteit, eerlijkheid, oprechtheid, de afkeer van het kwaad en ontzag voor God (Job 1:1). Jahwe wijst satan op het feit dat de verhouding Jahwe-Job is zoals het hoort: er is sprake van ontzag voor God. Satan gaat vervolgens in op de vraag van Jahwe. Hij sluit aan bij het voorbeeld Job: zou Job *zonder reden* - d.w.z. zonder eigenbelang - zoveel ontzag voor God hebben? (1:9). Volgens satan is de verhouding Jahwe-Job helemaal niet zoals het hoort. Job zou God gebruiken om er zelf beter van te worden. In werkelijkheid, zo lijkt satan te beweren, is de verhouding Jahwe-Job plat en mechanisch. Er is geen sprake van echt ontzag. Uit Job 1 en 2 blijkt dat Jobs lijden vanuit Gods perspectief noodzakelijk is. Met de uitkomst ervan bewijst God satans ongelijk: er is wel degelijk sprake van ontzag, zónder dat er sprake is van eigenbelang (Job 1:10). Het ontzag voor God is dus een belangrijk thema in het bijbelboek *Job*.¹⁸

Job 42

In Job 42 erkent Job dat niets buiten de macht van God ligt. God heeft hem laten zien dat hij zijn schepping beheerst tot aan de uiterste grenzen. Job doet afstand van zijn beperkte manier van spreken tegenover God. Job heeft God nu met eigen ogen gezien. Opvallend genoeg is in het slot van het bijbelboek *Job* zowel satan als Elihu van het toneel verdwenen. Hun rol is uitgespeeld. Nog altijd is het raadsel van Jobs lijden niet verklaard. Maar de verhouding God-Job is weer zoals het hoort: Job roept God niet meer ter verantwoording. Hij heeft ontzag voor God. Op de vernieuwde, herstelde verhouding tussen Jahwe en Job volgt het herstel van Job in (meer dan) zijn vroegere glorie.

Dan richt Jahwe zich tot de vrienden in de persoon van Elifaz. Nu dreigt er voor hen goddelijk geweld (Job 42:7). Elihu ontbrandde in woede tegen Job omdat hij meende in zijn recht te staan tegenover God (32:2), en tegen de vrienden vanwege hun onvermogen Job antwoord te geven, terwijl zij hem toch schuldig verklaarden (32:3,5). Maar God draait de zaken om. Hij ontbrandt in woede tegenover de drie vrienden. De reden die God geeft, is veelzeggend: God spreekt de vrienden niet aan op hun onvermogen Job te antwoorden, maar zegt dat de vrienden niet juist over Hem (God) hebben gesproken. In hun pogingen om God te vrijwaren van ongerechtigheden en Job te bewegen zich te bekeren, zijn zij het zicht op God kwijt geraakt. Bij de vrienden lijkt God schuil te gaan achter het mechanisme van vergelding (vgl. de beschuldiging van satan in Job 1:9-10). Maar God doorbreekt dit mechanisme door te spreken. Een aanval op dit mechanisme is boven-

dien een aanval op het godsbeeld van de vrienden. In de juiste verhouding met God is er altijd sprake van ontzag. Maar omdat God in de visie van de vrienden verdwijnt achter het vergeldingsmechanisme kan bij de vrienden geen sprake zijn van echt ontzag.

Jobs vrienden

In Job 2:11 komen Jobs vrienden in beeld. Zij hebben gehoord van 'al het kwaad dat hem was overkomen', en zijn gekomen om Job medelijden te betonen. De opvattingen van de vrienden worden ondersteund door een lange leertraditie (vgl. 5:27; 8:8-9; 15:9-10; 32:7). In de overtuiging van de vrienden bestaan er globaal gezien twee soorten mensen: slechten en oprechten. Volgens hen zal het slechte mensen slecht vergaan terwijl goede mensen (uiteindelijk) zullen worden geholpen of gered. In deze overtuiging kunnen dus ook oprechte mensen door God worden getuchtigd, maar zij kunnen herstel en vergeving van God verwachten wanneer zij zich tot God wenden. Het verschil tussen slechte en oprechte mensen wordt in de visie van de vrienden gerelativeerd door de overtuiging dat, als het erop aan komt, geen mens voor God kan bestaan. Job behoort tot de oprechten, maar hij moet uitkijken dat hij door zijn gebrek aan wijsheid, de dwaas dient als waarschuwend voorbeeld, niet alsnog ten onder gaat. Het lot van de slechte is dus wat de vrienden betreft een mogelijkheid die Job te wachten staat, maar nog kan worden afgewend. Job moet daarom volgens de vrienden geduld hebben en zich bekeren. Jobs fout blijkt volgens hen dan ook niet in de eerste plaats uit zijn slechte daden. Zijn grootste misdaad is zijn volharding in de overtuiging dat hij zuiver en rein is (27:6). Volgens de vrienden kan niemand zich gedragen zoals God het wil. Dit maakt Job een dwaas, die moet uitkijken dat het hem niet zo zal vergaan als de *rasja* (slechte mensen).

Satan

K.J. Popma schrijft dat in bijna heel het boek *Job* de duistere figuur van de satan op de achtergrond staat. Volgens hem bevat het bijbelboek *Job* de geschiedenis van satans nederlaag (Popma, 175-176). Hij schrijft verder: 'Het boek Job tekent ons den satan als een machtige figuur, die evenwel bij al wat hij onderneemt van Gods toestemming moet leven.' (Popma, 19). Inderdaad erkent satan in Jahwe zijn meerdere. Hij daagt God uit om zijn hand uit te strekken naar Job en wat hem toebehoort. Satan vraagt dus toestemming. Hieruit blijkt dat satan niets kan doen op eigen initiatief. Jahwe geeft wat Job bezit in de macht van satan om ermee te doen wat hij wil, maar wel binnen de grenzen van Jahwe ('raak Job zelf niet aan'). Ook in Job 2 is het onderscheid tussen de hand van God en het werk van satan subtiel. Het is

satan die met Job doet wat hij wil, binnen de grenzen van Jahwe's toestemming. De proloog bevestigt dus zowel het bestaan van een hemels beraad, waarin ook satan beperkte speelruimte heeft, als Jahwe's overmacht.

Verskillende schrijvers wijzen op het gevaar om de figuur van satan in Job 1 en 2 te veel in te kleuren met gegevens uit het Nieuwe Testament.¹⁹ Volgens hen kan satan uit het boek *Job* niet zonder meer worden geïdentificeerd met de satan uit bijvoorbeeld 1 Petrus 5:8 die rondgaat als een brullende leeuw op zoek naar prooi. Inderdaad heeft satan in Job 1 en 2 nog voluit toegang tot de hemel (i.t.t. gegevens uit het Nieuwe Testament, vgl. Lucas 10:18 en Openbaringen 12:8). Satan is in het bijbelboek *Job* geen indringer in de hemel. Hij bevindt zich tussen de 'zonen van God', die voor Hem hun opwachting maken. Volgens Tate (en anderen) is het Hebreeuwse (*has*)satan (lidwoord + satan) een aanduiding van een functie, en geen eigenaam. Satan zou in het boek *Job* dus een technische term zijn, en geen aanduiding van een met name genoemd bovennatuurlijk persoon.²⁰ Het Hebreeuwse *satan* betekent 'tegenstander' of 'beschuldiger'. Volgens Tate zou deze satan door God te beschuldigen en Job te treffen slechts zijn taak vervullen in de hemelse hofhouding. Anders dan de nieuwtestamentische satan kan de uitoefening van de (oudtestamentische) satan-functie volgens hem dan ook niet gekwalificeerd worden als intrinsiek kwaad.

Het is echter de vraag of deze voorstelling van zaken de satan uit Job 1 en 2 niet te onschuldig maakt. Natuurlijk moeten we uitkijken dat onze populaire voorstelling van satan niet te veel en exclusief gekleurd wordt door teksten uit het Nieuwe Testament. Maar voor zover ik heb kunnen nagaan bestond in Israëlitische rechtspraak niet zoiets als een officier van justitie (misschien wel in de Israëlië omringende culturen). Bovendien gaat satan uit het boek *Job* gaat wel erg rigoureuus te werk. In ieder geval is dit een onderwerp waar het laatste woord nog niet over is gezegd.

Jobs klacht

Job bevestigt Gods regering en overmacht door bereid te zijn niet alleen het goede, maar ook het kwade van God te aanvaarden (Job 1:21; 2:10). Hierin zondigde hij niet (Job 2:10). Satan had voorspeld dat Job God zou vervloeken (1:11; 2:5), maar dat gebeurt dus niet. In plaats daarvan vervloekt Job de dag van zijn geboorte (3:1). Hiermee wordt impliciet de manier waarop God zijn schepping handhaaft veroordeeld, en daarmee ook God zelf. Tegenover Job 3 staat Job 38 waarin God Job wijst op de betrouwbaarheid en orde van zijn schepping. Gods scheppingswerk is een belangrijk motief in het bijbelboek *Job*. Dit wordt duidelijk op het niveau

van woordgebruik, maar het is meer dan een stijlfiguur. Met het woordgebruik wordt ook Gods scheppingswerk zelf geïdentificeerd. Jobs lijden past niet in de goede en geordende wereld van Jahwe.

Uiteindelijk doet Job afstand van zijn beperkte manier van spreken tegenover God (42:6). Tegenover God is Job nietig en klein (42:6). Maar de erkenning van zijn nietigheid opent de weg naar herstel (Job 42). Verschillende schrijvers wijzen op de betekenis van de herstelde relatie tussen Job en Jahwe. Job bevindt zich tegen het einde van de geschiedenis weer in de juiste verhouding tegenover Jahwe; schepsel tegenover God. Net als alle andere machten die Gods schepping (steeds weer) bedreigen (tegen God opstaan), moet ook Job zijn plaats erkennen als schepsel in de wereld van Jahwe.

Van Job naar Jezus

Buiten het boek *Job* komt de naam Job op twee plaatsen voor: in Ezechiël 14:12-14 en in Jakobus 5:7-11. In het eerste geval is Job, samen met Noach en Daniël, toonbeeld van rechtvaardigheid. In Jakobus 5 wordt Job geroemd en tot voorbeeld gesteld vanwege zijn standvastigheid. In de loop van de geschiedenis zijn mensen altijd bezig geweest met de interpretatie van het boek *Job*. Volgens sommigen hebben de schrijvers van de Septuaginta in hun (Griekse) vertaling de hoofdpersoon Job vooral voorgesteld als vrome, geduldige en lijdende rechtvaardige. Dit zou dan ten koste zijn gegaan van scherpere uitlatingen van Job. In ieder geval is een dergelijke interpretatie verder doorgevoerd in het latere *Testament van Job* (geschreven in de 1^e eeuw voor of na Chr.). In dit latere geschrift is Job een klassieke held geworden die er min of meer zelf voor kiest om door satan verzocht te worden nadat hij het afgodsbeeld of de tempel van satan met de grond gelijk had gemaakt. De hoofdpersoon Job heeft ook altijd in de belangstelling gestaan vanwege het feit dat hij een rechtvaardige was van niet-Israëlitische afkomst.

Ook hebben mensen al vroeg verbindingen gezien tussen Job en Jezus. Zeno, een bisschop uit de 4^e eeuw, wees op de parallellen tussen Jobs lijden en herstel en dat van Christus. Augustinus ziet in de heidense Job een voorafschaduw van Christus.²¹ Job is echter in de geschiedenis vooral gezien als (moreel) voorbeeld van vroomheid en geduld in het lijden. Een interessante vraag zou zijn hoe het boek *Job* en zijn hoofdpersoon ook nu nog in de praktijk van bijvoorbeeld de prediking functioneert.

Naar mijn overtuiging zijn er zeker mogelijkheden om, ook in preken van vandaag, diepe verbindingen te zien tussen het bijbelboek *Job* en de evangeliën uit het Nieuwe Testament. En

dan denk ik niet alleen aan de overeenkomsten tussen Jobs lijden en herstel en dat van Jezus Christus. Ik denk vooral ook aan Job als rechtvaardige die veel moest lijden vanwege de confrontatie tussen God en satan. Ook Christus moest veel lijden, niet vanwege zijn eigen onrechtvaardigheid, maar vanwege de ongerechtigheid van het volk. God bewees door middel van Job satans ongelijk. Ook (en vooral) in leven, lijden, sterven en opstanding van Christus is het ongelijk van dé satan voorgoed bewezen. De beschuldiger is overwonnen. Maar net als voor Job vergt het ook vandaag nog veel geloof om deze overwinning te zien. Het vraagt vertrouwen in een God die, ondanks de chaos die wij vaak zien en aan den lijve ervaren, zijn schepping in de hand houdt en regeert.

Hans Jan Roosenbrand is afgestudeerd aan de Theologische Universiteit te Kampen en woont te Zwolle.

Noten:

- 16 Job 1:10 'U beschermt hem immers [...] U hebt het werk dat hij doet gezegend [...]'.
- 17 vgl. Ex. 1:21; Deut. 10:12; Ps. 86:11; Job 1:1; Spr. 3:7; 14:2.
- 18 Ook de wijsheid kan, ondanks haar relatieve recht van spreken, daarvan niet worden losgekoppeld (vgl. Job 28:28).
- 19 O.a. Marvin A. Tate, 'Satan in the Old Testament', in: *Review and Expositor* 89 (1992): 461-74 en John. H. Walton, 'Satan' in: Tremper Longman & Peter Enns (ed.), *Dictionary of the Old Testament: Wisdom, Poetry and Writings*, Downers Grove, Ill.: IVP Academic and Nottingham: Inter-Varsity, 2008, pag. 714-17. Met dank aan dr. W.H. Rose voor deze literatuurverwijzingen.
- 20 Vgl. Nummeri 22:32 waar de engel van de HEER zegt: 'ik ben uitgegaan als een tegenstander' (in het Hebreeuws: *satan*).
- 21 Bespreking in J. Allen, 'Job 3: History of Interpretation' in: Tremper Longman & Peter Enns (ed.), *Dictionary of the Old Testament: Wisdom, Poetry and Writings*, Downers Grove, Ill.: IVP Academic and Nottingham: Inter-Varsity, 2008, pag. 361-371.

Kracht voor elke dag

Uitgeverij De Vuurbaak heeft een dagboekje verzorgd voor het nieuwe jaar. Inmiddels welbekend onder de titel *Kracht voor elke dag*.

B. Luiten ■

Twaalf predikanten leveren ieder een maand lang meditatie bij bijbelteksten. Daardoor kennen de meeste overdenkingen binnen één maand (enige) samenhang, maar zijn ze verder heel gevarieerd. Zo is de maand januari thematisch opgezet, aan de hand van het abc van het geloof. En in de maand augustus komen we een behandeling van de tien geboden tegen. Mijn indruk is, dat hier veel gelovig denkwerk aan is verricht en dat dit kleine boekje daardoor veel te bieden heeft.

De meeste dagen lopen uit op een vraag ter bespreking.

Achterin is een tekstregister opgenomen. Heel overzichtelijk. Het weerspiegelt meteen over welke bijbelboeken de dominees minder hebben gepreekt. Kennelijk moeten we wat meer aandacht hebben voor de grote en de vooral de kleine profeten.

N.a.v. *Bijbels dagboek, Kracht voor elke dag* 2009, Barneveld 2008, paperback, ruim 366 blz., prijs € 9,90 (standaard formaat) en € 13,90 (groot formaat).